

Kontrol og demokrati

TRÆK AF DANSK BØRNEFORSORGS HISTORIE 1933-1958

AF

ANETTE FAYE JACOBSEN

I 1958, da en ny lov om børneforsorg blev vedtaget i Folketinget, kunne socialminister Julius Bomholt stolt proklamere: »Det, der nu sker er simpelthen en revolution i dansk børneforsorg. Den har hidtil været en trussel mod forsømmelige hjem, en udpræget fjernelsesinstitution. Den bliver i fremtiden en serviceinstitution, der søger at hjælpe hjem og forældre til rette som god rådgiver.« (Ft. 57-58, sp. 5164).

Den lov, som enstemmigt blev vedtaget i Folketinget 1958, brød ganske rigtigt på en lang række områder med de foregående 50 års praksis indenfor forsorgen. Den nye lov udgjorde et vendepunkt i holdningen til de børn og forældre, som kom i berøring med myndighederne – den var udtryk for en ændring i forholdet mellem stat og borger. Med nogle stikord kan man sige, at den udvikling, som dansk børneforsorg gennemløb i '50-erne, og som kulminerede med loven i 1958, betød en objektivisering¹ af forholdet mellem stat og borger, en demokratisering af forsorgen som institution, en patologisering af dens klientel samt en pædagogisering og professionalisering af institutionsopdragelsen.² Det er disse processer og deres forhistorie, denne artikel skal behandle nærmere (undersøgelserne bygger på mit speciale).

Mit arbejde er inspireret af den omfattende forskning i »afvigergrupper« og -institutioner, der er fulgt i kølvandet på Michel Foucaults

¹ Med objektivisering mener jeg, at staten fremstår som et objektivt apparat, der i stigende grad baserer sine tiltag på videnskabelighed. Statsinstitutionerne tilstræber klasseneutralitet og tager i voksende omfang det personlige ansvar (og dermed også skyld, f.eks. for social deroute) fra det enkelte individ, som hermed objektgøres.

² Begreberne professionalisering, pædagogisering og patologisering har jeg hentet fra Lars Denciks artikel i »Børn i nye familiemønstre« red. Per Schultz Jørgensen. 1987, s. 12-45.

værker fra 1960-erne og '70-erne om galskabens og fængselsvæsenets historie. En række især engelske og amerikanske sociologer og historikere har analyseret kriminologiens, psykiatriens og filantropiens fremvækst i det 18. og 19. århundrede – i opposition til tidligere forsknings tiltro til disse nye videnskabers og institutionernes humanisering af behandlingen af samfundets afvigere.³

For den kritiske institutionsforskning har det været centralt at påvise, at institutionaliseringen af kriminelle, sindssyge og sociale tabere i øvrigt – det Foucault har kaldt »den store indespærring« – var et instrument til social kontrol med afvigergrupper. For det fremvoksende kapitalistiske samfund blev det afgørende at etablere nye kontrolsystemer, der kunne træde ind, hvor tidligere tiders sociale strukturer i tætte, sammenvævede lokalsamfund var under hastig opløsning. Den filantropiske »børnesag«, som voksede frem parallelt i Vesteuropa og USA i det 19. århundrede kan ses under denne vinkel, som et forsøg på at få hånd om en nærmest kaotisk udvikling i de store byer, hvor voldsom fattigdom hånd i hånd med alkoholisme og splittede familier overlod mange børn til en uvis skæbne. For at bøde herpå blev der startet »børneredningsforeninger«, opført børnehjem m.v. Omkring århundredeskiftet gik staten i stigende grad ind i arbejdet med at få kontrol med »forsømte, forvildede og forbryderske« børn, som man kaldte dem. Også det statslige engagement i børnesagen fremkom parallelt i en lang række lande. I Norden var Norge det første land, der etablerede en offentlig børneforsorg. I alle egne af landet blev der oprettet værgeråd, som skulle behandle anmeldelser om forsømte eller vanskelige børn og derefter kunne tage beslutning om en evt. fjernelse fra hjemmet. Den norske jurist Tove Stang Dahl har analyseret intentionerne bag lovgivningen og påvist, hvordan ønsket om kontrol stod helt centralt ved siden af ønsket om at skabe mere humane forhold for de fattigste børn i byerne.⁴

I det 20. århundrede bliver kravet om social kontrol med institutionernes klientel sjældnere og sjældnere formuleret direkte, og det bliver i langt højere grad den enkelte afvigers eller klients tarv, der sættes i forgrunden. Denne videreudvikling har kun i ringe grad været genstand for undersøgelse i den kritiske institutionsforskning. De relativt få arbejder, der er lavet om institutionernes nyere historie har koncentreret

³ Gode forskningsoversigter over, hvad man med en tilpas bred betegnelse kan kalde den »kritiske institutionsforskning« findes i *Social Control and the State. Historical and Comparative Essays*, ed. by Stanley Cohen and Andrew Scull. Oxford 1983.

⁴ Tove Stang Dahl: *Barnevern – samfunnsvern. Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*. Oslo 1978.

sig om de seneste årtiers udviklinger.⁵ I disse analyser af velfærdsstaten har tesen været, at det voksende statsapparat har betydet en stadig udvidelse af den sociale kontrol med afvigere og oppositionelle grupper i samfundet. Det har været mit ønske at bidrage til at nuancere dette synspunkt ved at kortlægge den sociale kontrolls omformning igennem den række af reformer, der fandt sted i danske børneforsorg i perioden 1933-58 især i 1950-erne, altså tiden frem mod velfærdsstaten; reformer og moderniseringsprocesser, der også kan ses indenfor andre institutioner i uddannelses- og socialsystemerne. Gennem en undersøgelse af perioden mellem institutionernes etablering og den seneste udvikling under velfærdsstaten, får man mulighed for både at se de fundamentale kontrolfunktioner, der har været centrale mål for institutionerne fra deres start på den ene side og på den anden side overser man ikke – som den kritiske forskning har været tilbøjelig til – den demokratisering, der har givet kontrollen end ganske anden karakter idag end ved århundredeskiftet.

Den tidlige forsorg – frem til ca. 1945

Dansk børneforsorg blev grundlagt som statsinstitution med den såkaldte Børnelov af 1905.⁶ Loven påbød efter norsk model, at der blev oprettet »værgeråd« i hver kommune. Værgerådene fik beføjelse til at fjerne et barn, som havde en »særlig vanskelig Karakter«, havde vist »meget slet Opførsel«, var udsat for »Vanrøgt eller Fordærvelse« på grund af »Forældrenes eller andre Opdrageres Lastefuldhed, Forsømmelighed eller Mangel paa Vilje til at forsørge Barnet eller paa Evne til at opdrage det«. Endelig kunne barnet fjernes fra hjemmet, hvis »det af Forældre eller andre Opdragere mishandles« (§ 130, stk. 1, 2 og 3).

Antallet af fjernelser lå i 1910-erne og '20-erne mellem 500 og 1100 børn pr. år, i 1930-erne mellem 900 og 1600 for under krigen at stige til ca. 2000 pr. år og derefter gradvist at falde igen til ca. 1200 i slutningen af '50-erne. Der har i perioden fra '30-erne til '50-erne konstant været mellem 5.000 og 7.000 børn anbragt udenfor hjemmet, svarende til mellem 0,45 og 0,82% af samtlige børn under 18 år.

Der er ført omhyggelig statistik med børn under forsorg fra starten i 1905.⁷ Man kan se, at der blev fjernet ca. dobbelt så mange drenge som

⁵ F.eks. Stuart Hall m.fl.: *Mugging, the State, and Law and Order*, London 1978. Andrew Scull: *Decarceration. Community Treatment and the Deviant – a Radical View*, 1977. Ian Taylor m.fl. (ed.): *Critical Criminology*. London 1975.

⁶ Lov Nr. 72 af 14. April 1905 om Behandling af forbryderiske og forsømte Børn og unge Personer.

⁷ Hvert år blev udgivet tal for fjernelser og andre tiltag fra børneværnet. De kan findes i

piger, at børnene langt overvejende blev rekrutteret fra de socialt dårligst stillede hjem særligt i byerne og da ganske særligt i København. Denne fordeling har været stort set uændret igennem hele forsorgens historie. Fjernelsesårsagerne er lidt sværere at præcisere, da tingene får nye navne med mellemrum. Mellem 20 og 45% af fjernelserne frem til slutningen af '50-erne har været begrundet i hjemmets forhold (moralske eller sociale forhold; økonomiske problemer faldt ind under fattigvæsenets ressort). De øvrige årsager har for drengenes vedkommende især været tyverier, ustabilitet i skole eller plads eller andre opførselsvanskeligheder. For pigernes vedkommende har usædelighed været årsag til mellem 8 og 25% af fjernelserne (med en faldende tendens gennem tiden).

På andre områder er det svært eller umuligt at få oplysninger, således f.eks. om den samlede forsorgs økonomi som var et virvar af statslige, kommunale, filantropisk og forældrebetalte udgifter.

Hvad der skulle ske med børnene efter beslutningen om en fjernelse blev overladt til private. En del børn blev sat i pleje hos familier på landet; de mere vanskelige tilfælde blev anbragt på de opdragelsesanstalter, som var blevet oprettet fortrinsvis af filantropiske foreninger igennem det 19. årh. Indtil to love⁸ i 1947 og 1951 var opdragelseshjemmene i vid udstrækning finansieret privat, dog med offentlige bidrag for de børn, der var henvist fra børneværnet (som værgerådene kom til at hedde i 1933).

Staten blandede sig kun lidt i hjemmenes drift. To gange om året fik de besøg af en inspektør fra Overinspektionen for Børneforsorgen. Han kontrollerede, om den hygiejniske standard var i orden. Der var desuden visse regler for børnenes skolegang og øvrige beskæftigelse samt for hvilke straffe, børnene måtte tildeles; straffene skulle føres ind i en såkaldt hustugt bog, som inspektøren kunne forlange at se.⁹

Børnesagens Tidende samt i Statistiske Oplysninger over Værgeraadsbørn, som blev udgivet årligt af Overværgeraadet frem til 1933. Fra 1938 blev årligt udgivet Statistisk Beretning fra Landsnævnet for Børneforsorg (fra 1958 Direktoratet for børne- og ungdomsforsorgen). I beretningerne findes også angivelser af fjernelsesårsager og anbringelsessteder. Med spredte mellemrum er der lavet undersøgelser af børneværnsbørns sociale og familiemæssige baggrund, for perioden 1933-1958 er den vigtigste udarbejdet af Henning Friis i 1938 og offentliggjort i Statistisk Beretning fra Landsnævnet for Børneforsorgen 1938-40. 1941.

⁸ Lov nr. 52 af 27.2. 1947 og Lov nr. 92 af 14.3. 1951.

⁹ Skolegangen for børneværnsbørn skulle iflg. Forsorgsloven, nr. 181 af 20. maj 1933 stå mål med folkeskolens. Opdragelseshjemmenes liv blev reguleret af et sæt såkaldte Almindelige Regler samt et Hustugtreglement, som med små afvigelser var udfærdiget for de forskellige typer af hjem. De første reglementer kom i 1906 og blev med ca. ti års mellemrum justeret. De tilladte strafformer blev mildnet noget med årene, men bortset herfra skete der ikke store ændringer i reglementerne frem til 1952/53.

De private opdragelseshjem havde den store fordel for staten, at de var ganske billige. Tilskuddet til dem var minimalt, og det samme gjaldt administrationen af dem. Frem til 2. verdenskrig blev det statslige tilsyn med alle landets opdragelseshjem (ca. 350) klaret af 2 inspektører samt overinspektøren.¹⁰

Medarbejderne på opdragelseshjemmene opfattede sig som en del af en tradition med rødder i den ofte kristent prægede filantropi, der voksede frem omkring »børnesagen« – »redningsarbejdet« overfor forsømte børn – fra midten af 1800-tallet. Den sparsomme offentlige indblanding i hjemmenes dagligdag, som blev fastholdt også efter forsorgens statsliggørelse i 1905, gav ånden fra den filantropiske tradition gode muligheder for at leve videre.

Myndighederne skulle godkende forstanderens ansættelse, men herefter var hjemmets styring helt og holdent lagt i lederens hænder. Forstanderen havde et selvstændigt, alsidigt og ansvarsfuldt job, som skulle forvaltes med meget små midler. Det gav grobund for den særlige atmosfære, som langt de fleste opdragelseshjem blev drevet i: En kristen, patriarkalsk nøjsomhed.

Den kristne etik havde været grundlaget for filantropien og blev det videre for arbejdet med at opdrage børnene på hjemmene. Børnesagsarbejderne opfattede deres arbejde som et kald: Det var troen på, at ens gerning havde et højere mål, der på trods af en ringe løn alligevel i årtier gav mening med at leve det slidsomme liv med børnene. Og det var også kaldstanken, der gjorde det vanskeligt, nærmest pinagtigt for de faglige foreninger at kræve højere løn og reguleret arbejdstid. Ofte understregede medarbejderforeningens formand gennem 22 år, N. E. Legind-Hansen, at de faglige krav ikke måtte gå ud over idealismen; man måtte sikre en »veluddannet, loyal, samvittighedsfuld og offervillig Stand«.¹¹

Kaldstanken gik godt i spænd med den patriarkalske ledelsesstil: Forstanderne (hvoraf flertallet var ugifte kvinder)¹² opfattede sig som hyrde for deres flok, som erstatning for de forældre, barnet var blevet fjernet fra. »At bygge hjem« var nøgleord for børnesagsarbejderne – det er en vending, man ustandselig støder på i standens fagblade. I dette hjem var forstanderen patri – eller matriark med uindskrænket myndig-

¹⁰ Overinspektionen for Børneforsorgen 1928-48.. Jubilæumsskrift. Kbh. 1948, s. 33 og 38.

¹¹ »Opdragelseshjemmet«, 1938, s.14-16 (fra 1938 fortløbende pagineret indenfor en årgang).

¹² Forstanderne nævnes sammen med en beskrivelse af hvert enkelt hjem i Oluf Skjerbæks »Institutioner til Værn for Børn og Unge«. Udgifter fra årene 1936, 1946, 1956 m.fl.

hed og uendelig kærlighed til de børn, som var blevet overladt ham eller hende. Sådan burde det i hvert fald være, det var langt de fleste børnesagsarbejdere enige om i de første tre-fire årtier af vores århundrede.

Fra forsorgens start i begyndelsen af århundredet var nøjsomheden uden store problemer blevet indarbejdet som en del af opdragelsens formål. I den såkaldte Sparekommissions betænkning om opdragelsesanstalterne fra 1923 opregnede man de fordele, det gav at spare på bevillingerne til opdragelseshjemmene. Én af dem var, at da børnene skulle leve deres voksne liv under små forhold, ville »de være bedst tjent med, at Overgangen med Hensyn til Udstyrelse og Levevis ikke er alt for stor« (s. 47). Børnene kom i helt overvejende grad fra fattige hjem, og opdragelsen på hjemmene sigtede bestemt ikke mod social opstigning, som man kan se af kommissionens formulering; al sandsynlighed talte for, at børnene som voksne ville leve under samme sociale betingelser, som de var kommet fra.

De trange kår betød, at arbejdet kom til at spille en stor rolle i opdragelsen af børnene. For opdragelseshjemmene var det, ligesom i de fleste mindrebemidlede familier, en simpel nødvendighed, at børnene bidrog til at skaffe mad på bordet. Pligtarbejdet var langt op i '50-erne ansat til *mindst* to timer dagligt i hjemmenes arbejdsplaner for børnehjemsbørn i alle aldre ud over skolen og lektierne. Hertil kom ofte en langt række andre pligter: Rengøring af værelser, opvask, husflidsarbejde m.v. I mange tilfælde er der kun blevet 2 gange $\frac{1}{2}$ times fritid tilbage pr. dag i arbejdsplanen.¹³

At lære at bestille noget blev af de fleste opdragere regnet for både sundt og nødvendigt; men arbejdsomheden var ikke kun et mål for børnehjemmenes opdragelse, den var også et middel til at præge børnenes hele karakter. En medarbejder ved ungdomshjemmet Bøggildgaard, Sv. Andersen, formulerede dette præcist, da han slog fast, at selv om en elev kun fik få færdigheder og kundskaber med sig ud fra hjemmet, kunne han godt have haft et rigt udbytte, »hvis han f.eks. tilegner sig nogle af de Ting, vi fører under Begrebet Disciplin, Orden og Punktlighed, Omhu med Arbejde og Høflighed i alt Optræden.«¹⁴ Det var ikke dygtighed og faglig kunnen, der kom i første række for børneværnsbørn, men disciplin. Lydighed og disciplin går igen og igen, når der drøftes

¹³ I Overinspektionen for Børneforsorgens arkiv (på Rigsarkivet for årene 1905-1951, i Socialstyrelsens arkiv for 1951-) findes journalsager for hvert opdragelseshjem. På disse sager kan man finde dagsplaner, som skemasætter børnenes skoletid, arbejdstid, sengetider, måltider og fritid. F.eks. J. nr. 6183, A-sager, Rigsarkivet.

¹⁴ »Opdragelseshjemmet« 1931, nr. 7, s. 5.

børn og opdragelse blandt børnesagsarbejdere. Ambitionerne rakte som regel ikke længere end hertil. Med socialreformen i 1933 havde man nok åbnet mulighed for at oprette lærlingehjem o.lign., der gav de unge en faglig uddannelse, ligesom man også på de store ungdomshjem for drenge forsøgte sig med værkstedsuddannelser. Men hvad der har betydet mere for langt de fleste børneværnsbørn var flokopdragelsen, der ikke gav plads for individualitet.¹⁵ Sovesale uden så meget som en skuffe barnet kunne kalde sin egen, stramme rutiner hver dag – alt sammen skemalagt og uden tid til voksenkontakt. Det var en klassesocialisering, der skulle opfostre »gode arbejdere« til det laveste trin i samfundet. Denne spartanske disciplinindlæring var det gængse opdragelsesmål for langt de fleste børnesagsarbejdere frem til 2. verdenskrig. Det har formentlig også været det eneste realistiske med de små økonomiske midler, hjemmene havde til rådighed.

Kritikerne

Børneforsorgen havde, lige fra sin start som statsinstitution, været genstand for offentlig kritik. Omkring århundredeskiftet blev kritikken især ført frem af den navnkundige socialdemokratiske politiker Peter Sabroe. Han opfattede den statslige forsg som et stort fremskridt for børn fra dårlige hjem; Sabroes kritik rettede sig alene mod en hård og brutal behandling af børnene på opdragelseshjemmene. Sabroe havde indflydelse både som journalist og som medlem af Folketinget, og flere af de børnehjemssager, han tog sig af, førte til afsættelse af forstanderen.

I 1920-erne faldt der ro om børnehjemmene. På Børnesagens Fællesråds årsmøde i 1926 kunne socialminister Borgbjerg konkludere, at »det gode Arbejde har... ført til, at man nu fra alle Sider ser hen til Værgeraadet med Tillid og forstaar deres Virksomheds Betydning.«¹⁶ Godt ti år senere var tilliden imidlertid blevet noget mindre udtalt.

Det var organisationen *De samvirkende Forældreforeninger (DsF)*, der fra midten af '30-erne igen rejste kritik af børneforsorgen. DsF var blevet dannet i 1923, som følge af en mishandlingssag på en skole på Frederiksberg. Man arbejdede for at støtte forældre og børn, arrangerede ferieophold og juletræsfester. Man tilbød også rådgivning og bistand til familier, der var kommet i karambolage med myndighederne, først og fremmest børne- og åndsvageforsorgen. Repræsentanter for DsF kunne være bisiddere for forældre i fjernelsessager; de undersøgte selv sagerne

¹⁵ Se herom i Lis Petersens bog *Stiftelsestøser – Kongebørn*, Kbh. 1987, f.eks. s.286 ff.

¹⁶ »Barnets Blad«, 1926, nr. 17 (u. pag.).

på linie med børneværnet ved besøg i hjemmet og samtaler med de implicerede. De påtog sig tillige at hjælpe pårørende med klager over plejehjem eller opdragelsesanstalter. I de fleste tilfælde gav de klagerne videre til Overinspektionen, den centrale ledelse af forsorgen.

Forældreforeningerne havde de fleste af deres afdelinger i de københavnske arbejderkvarterer. Afdelingerne var frem til 1941 sluttet sammen i De samvirkende Forældreforeninger, som udgav *Barnets Blad*. Hvem medlemmerne var, kan der ikke siges noget sikkert om. Af bladet får man indtryk af, at det var aktive arbejdere; man holder møder i fagforeningshuse etc. Der var dog ikke tale om noget samarbejde med arbejderbevægelsen, og *Barnets Blad* hævdede da også med jævne mellemrum foreningernes upolitiske karakter (f.eks. 1940, nr. 3).

Det er vanskeligt præcist at vurdere forældreforeningernes størrelse og betydning, bl.a. fordi der så at sige intet er skrevet om forældreforeningerne¹⁷. Gennem *Barnets Blad* (1923-42) og de efterfølgende *Tidsskrift for Danmarks Forældreforening* (1941-49) og *Barnet* (1949-80) har jeg kunnet danne mig et indtryk af deres arbejde, men angivelserne af medlemstal og bladenes oplag er i de fleste tilfælde vage, i andre tilfælde formentlig kraftigt overdrevne; således hævdede tidsskriftet *Barnet* i 1951 (1. okt., u.pag.), at Landsorganisationen Danmarks Forældreforening havde 18.000 medlemmer. Et ganske betragteligt tal, som jeg har prøvet at kontrollere. I et interview med Sv. Hansen, bestyrelsesmedlem af DsF's Vesterbroafdeling i slutningen af '40-erne, kunne jeg ikke få oplysningen bekræftet. Sv. Hansen skønnede, at medlemstallet løb op i et par tusinde udfra, at der i hans afdeling havde været o. 140-50. På højden bestod forældreforeningerne af 11 afdelinger (1941).

Kritikken af forsorgen startede i januar 1934 med en konkret klagesag over behandlingen af de unge på Bakkebo Pige hjem. De samvirkende Forældreforeninger, DsF, havde – i stilhed, som man skrev – undersøgt forholdene og »fundet saa graverende Ting... at hvis det ikke bekræftedes fra alle Sider, vilde man næsten vægre sig ved at tro derpaa«. Det drejede sig om f.eks. prygl af en hel sovesals afklædte piger, isolation i en tom celle med en madras smidt ind om natten og en kost bestående udelukkende af vandgrød.¹⁸ Sagen gav anledning til forældreforeningernes første stormøde: 300 mennesker samledes for at høre om og protestere mod forholdene på Bakkebo, og man sluttede med at sende en resolution til social- og justitsministerierne.

¹⁷ Således f.eks. ikke i »Pædagogisk Leksikon for Opdragere« I + II, red. af A.C. Højbjerg Christensen m.fl. 1957. Her kan man ellers finde en række pædagogiske og sociale bevægelser og foreninger omtalt.

¹⁸ »Barnets Blad«, 1934, nr. 1.

I 1935 og '36 skulle denne form for mødeaktivitet gribe om sig. Helt op til 1.000 mennesker kunne man samle om konkrete sager til møder i København. Oftest lå deltagertallet omkring 6-800.¹⁹ Der blev fremlagt klager; ledende repræsentanter for forsorgen var indbudt til diskussion; og folk fra salen gav deres besyv med, ofte mennesker, der selv havde haft kontakt med forsorgen.

Disse arrangementer gav DsF vind i sejlene. I Barnets Blad 1936 kunne man læse, at foreningerne havde besluttet at afholde »en hel Række store Møder, og efter den lovende Begyndelse venter vi os meget af Sæsonen« (nr. 10). I tilbageblik på år 1937 skrev redaktionen, at der var grund til tilfredshed: »3 nye Afdelinger har set Dagens Lys. Vort Medlemstal er steget med 50%, og vor Forening er blevet landskendt.« (1938, nr. 1).

Utilfredsheden med forborgssystemet blev formuleret stadigt mere omfattende: I 1937 vedtog DsF på sit årsmøde en resolution til Rigsdagen med ønsket om en »gennemgribende Reform og Omlægning af Børneværnsarbejdet«, d.v.s. en opprioritering af det forebyggende arbejde (daginstitutioner) fremfor opdragelseshjem, retsbeskyttelse af forældrene og en nyorientering på hjemmene, så børnene fik mere frihed, blev behandlet med pædagogisk og psykologisk indsigt og oplært i et arbejde, de kunne bruge bagefter; hermed mente man: noget andet end det altdominerende landbrugsarbejde.²⁰ Disse kritikpunkter og reformkrav fastholdt forældreforeningerne igennem de næste ti år.

Deres stærkeste engagement gjaldt dog retssikkerheden. I Barnets Blad beskrives gang på gang forældrenes følelse af magtesløshed overfor et uforståeligt apparat af paragraffer, embedsmænd og juristeri, der ikke gav dem mulighed for indsigt i deres egen sag. Iflg. loven havde børneværnet tavshedspligt, hvilket betød, at barnet og dets forældre ikke havde ret til at kende sagens akter med de udtalelser, der var blevet givet om deres egne forhold af skole og præst; ej heller måtte de se børneværnets vurdering af hjemmet og eventuelle udtalelser fra naboer, vicevært eller andre. De implicerede havde altså ikke adgang til at kende det grundlag, hvorpå børneværnet traf sin beslutning.

DsF ønskede, at fjernelsessager skulle gennemføres som retssager. Ideen om en »børnedomstol« blev dog på det bestemteste afvist af børneforsorgens repræsentanter med den begrundelse, at der ikke var tale om en straffesag, og at det derfor var af afgørende betydning af holde alle mindelser om det kriminalretlige system væk fra forsorgen.

¹⁹ »Barnets Blad«, 1934, nr. 4, 10 og 1936, nr. 3, 7, 10.

²⁰ »Barnets Blad«, 1937, nr. 4.

Det er givet, at børneforsorgen i '30-erne, i hvert fald i visse kredse, mistede noget af den good-will, den havde haft i '20-erne. Hvor langt kritikken nåede ud er imidlertid svært at sige. DsF har på sine møder kunnet engagere store forsamlinger i en række konkrete sager. I 1936 og '37 samarbejdede foreningerne med en journalist på det københavnske Aftenbladet (en uafhængig, borgerlig avis af populistisk tilsnit), som skrev ret flittigt om sagerne; og de store møder blev altid refereret i lokalpressen. Der er derfor ikke tvivl om, at kritikken blev hørt af bredere kredse end blot forældreforeningernes medlemmer.

Man kan spørge sig selv, hvorfor kritikken dukkede frem netop fra midten af 1930-erne. Selv begrundede forældreforeningerne deres stigende engagement i forsorgen med, at flere og flere børn blev anbragt udenfor deres hjem af børne- og åndsvageforsorgen.²¹ For åndsvageforsorgen var det rigtigt, at der skete en stigning i anbringelserne '30-erne igennem; hertil kom en meget omdiskuteret og kritiseret lov om tvangssterilisering af åndsvage fra 1934. Men for børneforsorgens vedkommende er denne forklaring mere tvivlsom, da 1930-erne viser store udsving i antallet af fjernelser, mens en uafbrudt stigning fandt sted i '20-erne.²²

Man må dog se kritikken af de to forsorgsgrene under ét; de blev meget ofte taget op som to sider af samme sag, f.eks. på de offentlige møder. Redaktionen af Barnets Blad skrev i 1938 (nr. 1): »Arbejdernes Børn staar i Fare for at havne på vore Aandsvageanstalter. Allerede de skolepligtige Børn sendes fra Skolen til psykiatrisk Undersøgelse på Hospitalet, saa snart de ikke er i Stand til at følge med i Skolen, og Forældrene kommer skrækslagne til os for at søge Raad og Trøst.« Udtalelsen formulerer den følelse af frygt for at havne i klørne på nogle allestedsnærværende apparater, som man kan have følt i de udsatte grupper af befolkningen.

Når denne bekymring fik ord i 1930-erne, skyldes det nok, at der var sket en udvidelse af den offentlige forsorg over en årrække: Ikke alene var anstaltsanbringelserne samlet steget, men det statslige tilsyn med enlige mødre blev udvidet meget markant i 1923 og 1933, ligesom muligheden for at tvangsfjerne børn med fysiske svagheder.²³ Frygten for at stats-

²¹ »Barnets Blad«, 1939, nr. 3.

²² Antallet af fjernede åndsvage børn kan ses i Oversigt over Aandsvageanstaltens økonomiske Forhold. Udg. af Den kritiske Revisor for Aandsvageanstalterne. Regnskabsårene 1929/30-1938/39. For perioden 1915-30 kan tallene for børneforsorgen findes i Statistiske Oplysninger for 1930 over Værgeraadsbørn. Udg. af Overværgeraadet. 1932.

²³ I Lov nr. 122 af 28.3. 1923 blev tilsyn med alle uægte fødte børn under 7 år påbudt. Dette tilsyn blev udvidet til også at omfatte enkebørn med forærgeloven (Lov nr. 191 af 20. maj 1933) i kapitlet »Det almindelige Plejetilsyn«. I samme lov § 130 blev der, udover

magten kunne gribe ind i den enkelte arbejderfamilies liv savnede ikke reel baggrund.

Men det kan også have haft betydning, at arbejderbevægelsen netop i '30-erne blev stærkere end nogensinde. Dette kan have medvirket til, at man fik øjnene op for, at fjernelser af børn i meget høj grad havde social slagside og samtidig fik kræfter til at kæmpe mod dem. At det var småkårsfolks børn, der blev anbragt på anstalter blev hyppigt nævnt i *Barnets Blad* i '30-erne.

Fjernelsessager ramte i langt overvejende grad de laveste lag af arbejderklassen og særligt enlige mødre (jfr. note 7). Det ville have været interessant at vide, om det var disse grupper, der selv tog til genmæle via forældreforeningerne, eller om det, som i de øvrige dele af arbejderbevægelsen, var de faglærte, der var de aktive. Det har desværre ikke været muligt at opdrive kartoteker el.lign., der kunne belyse DsF's medlemskare nærmere. Af bladene fremgår det, at mange fremtrædende medlemmer var kvinder.

Reaktionen blandt børnesagsarbejdere

I 1940 skrev redaktør Andreas Boye i *Børnesagens Tidende* en nekrolog over Margrethe Nielsen, som havde været formand for De samvirkende Forældreforeninger i 1910-erne og '20-erne. På børnesagsmøderne, fortalte han, havde hun virket »som Udsending fra en Kreds, Forsamlingen ikke var i Føling med... en almindelig københavnsk Arbejderhustru«. (s.17-18). Men ikke alene stod hun milevidt fra børnesagsfolkene med deres klassebaggrund i religiøst prægede provinsmiljøer; der var også en afgrund af mistillid herfra mod forældre, der var kommet i konflikt med børneværnet; og det har smittet af på organisationer, der hævdede at repræsentere disse forældre.

I '30-erne var reaktionen gennemgående tavshed overfor forældreforeningerne og deres kritik. I de to vigtigste fagblade *Opdragelseshjemmet* og *Børnesagens Tidende* var der i alt to artikler, der omhandlede forældreforeningernes kritik og reformforslag. Formentlig har børnesagsarbejderne hverken ønsket eller behøvet at tage kritikken alvorligt, fordi dens gennemslagskraft udenfor københavnske arbejderkredse ikke var særligt stor.

I Overinspektionens arkiv findes enkelte sager vedr. forsorgens kritikere. Det ses helt tydeligt, når man går klagesagerne igennem, at

vanskelige og forsømte børn, indført adgang til at fjerne fysiske handicappede børn, hvis forældre modsatte sig en »fornøden Særforsorg«.

Overinspektionen var grundlæggende solidarisk med opdragelseshjemmene, når der indløb klager. Det betød også en udtalt skepsis overfor hjemmenes kritikere. Overinspektionen valgte i '30-erne en offensiv kurs ved retssager og polititilhold overfor de mest ihærdige aktivister fra bl.a. forældreforeningerne.²⁴ Den offensive strategi havde baggrund i en fundamental mistillid til forsorgens kritikere – ganske særligt når de talte forældrenes sag. Men også kritikernes egen svage position uden magtfulde støtter gjorde det muligt for forsorgen at afvise en dialog om reformkravene. Når stilen senere blev en anden, skyldtes det nogle begivenheder omkring 1940.

Ved årsskiftet 1940-41 opdagedes to tilfælde af bedrageri, som skulle blive meget belastende for børneværnet: I de københavnske plejehjemsforeninger var der begået underslæb, og på lærlingeplejehjemmet Lindager havde forstanderen uretmæssigt forsynet sig af hjemmets midler. Sagerne stemplede ikke alene aktørerne, men også det tilsyn, som skulle forhindre den slags ulovligheder, nemlig Overinspektionen. Dette blev udtrykkeligt fremhævet i domspræmissen i Lindagersagen: »Det Lærlingeplejehjem, som tiltalte har været Forstander for, har ligesom andre Lærlingeplejehjem her i Landet været Genstand for en overmaade ringe Kontrol fra Myndighedernes Side for saa vidt angaar Hjemmenes Økonomi«. ²⁵

Denne meget skarpe officielle påtale var den direkte årsag til, at der blev nedsat en kommission (»Kritikudvalget«), der skulle kulegrave den offentlige kritik og tilsynet med forsorgens institutioner.²⁶ Resultaterne af dette arbejde kom til at præge forsorgen adskillige år efter.

Udvalget skulle behandle klager over både børne- og åndsvageforsorgen, men jeg skal nøjes med at se på de førstnævnte, hvor klagerne kan stilles op i tre hovedpunkter (betænkningen, s. 7):

- 1) over uberettigede fjernelser
- 2) over udnyttelse af børn og unge på opdragelseshjemmene
- 3) over vold mod børn på hjemmene

Vedr. *punkt 1* kunne udvalget afvise klagerne. Man valgte nemlig helt at gå udenom det, som var sagens kerne for forældreforeningerne, den lukkede sagsbehandling, og tog kun stilling udfra den gældende lov (s. 7). *Punkt 2* anså udvalget for den alvorligste del af kritikken. Da mange hjem

²⁴ Se journalsagerne nr. 6910, 6630 og 6653 i Overinspektionens arkiv, Rigsarkivet.

²⁵ Se journalsag nr. 6791, Overinspektionens arkiv, Rigsarkivet.

²⁶ Betænkning ang. den mod Børne- og Aandsvageforsorgen offentligt fremførte Kritik 1941.

var privat ejede og drevet, kunne det medføre, at der blev sparet for kraftigt på elevernes forplejning, eller forstanderen kunne være utilbøjelig til at udskrive en elev for ikke at forringe belægningsprocenten. I modsætning til første punkt blev der her taget principiel stilling: Som forsorgen var bygget op, gav det muligheder for misbrug af eleverne, og det fandt udvalget kritisabelt.

Til det 3. punkt havde udvalget undersøgt de indkomne klager, men i det store hele ikke fundet forhold, der gik udover, hvad der måtte findes berettiget som revselse. Dog: »Udvalget har ikke sjældent konstateret, at Indholdet af Hustugtrelementet har været de paagældende Lærere og Medhjælpere ganske ubekendt, hvilket maa anses for meget uheldigt.« (s. 12).

Udvalget skulle også undersøge tilsynet med opdragelseshjemmene. Det havde været en umulig opgave, måtte man konkludere, at »føre nogensomhelst virkelig Kontrol med de enkelte Børns Forhold paa Hjemmene« (s. 16). Udvalget foreslog et udvidet og individualiseret tilsyn med hjem og børn (s. 24). Desuden ønskede man hjemmene afprivatiseret, lønforholdene noget forbedrede med tilknyttet statslig ansættelsesgodkendelse samt mulighed for specialkurser til medarbejderne (s. 30). Endelig ville udvalget sætte en bremse for den offentlige kritik, og dette giver anledning til at se lidt nærmere på betænkningens opfattelse af kritikerne.

Den mistænksomhed overfor børneværnsbørn og deres familier, som florerede bredt indenfor forsorgen, fremstod også ganske åbent i kritikbetænkningen. Udvalget fremførte bl.a. om en af de mest aktive klagere, at hun ganske savnede kritisk sans – »noget der var saa meget mere paakrævet, som hendes Kilder væsentligst var de anbragte Personer selv og deres Paarørende...« (s. 14). Noget i modstrid hertil kunne kommissionen samlet desavourere kritikerne med den begrundelse, at: »kun den ringeste Del af de modtagne Klager direkte stammede fra paarørende til de Personer, som angaves at have været Genstand for daarlig Behandling fra Hjemmenes eller Anstaltens Side. I de fleste Tilfælde har Klagerne stammet fra Foreninger eller Privatpersoner som virkede som Centraler for Indsamling af Klager vedrørende disse Forsorgsgrene.« (s. 27). Derfor burde der sættes ind mod kritik med en lovhjemmel til at give kritikere polititilhold og ved forbud mod anmodninger om hjemgivelse af et barn indenfor et halvt år efter et afslag på en tidligere anmodning.

Udover den officielle påtale fra Lindagerretsagen, er det tydeligt, at udvalget ikke fandt den offentlige kritik vægtig. Forældreforeningerne kunne fejles af som »Centraler for Indsamling af Klager« (s. 27); de kunne ikke gøre krav på nogen som helst legitimitet, og både børnene under

forsorg og deres forældre havde på forhånd diskvalificeret sig selv. Tværtimod var det apparatet, børneforsorgen, der havde krav på retsbeskyttelse. At statens kontrolinteresser til enhver tid kom før individets beskyttelse, var den holdning, der gennemsyrede hele kritikbetænkningen af 1941.

En reform af opdragelseshjemmenes økonomi blev sat på dagsordenen, men udskudt til 1947 p.g.a. krigen. I løbet af de følgende år skete der desuden en udvidelse af Overinspektionens personale, i første omgang med 1 stilling mere til det pædagogiske tilsyn og 1½ til det økonomiske tilsyn.²⁷ Det var ikke de store reformer, der kom ud af kritikudvalgets arbejde.

For forældreforeningerne måtte resultatet af kommissionsarbejdet virke magert: Behandlingen af forældres og børns retsbeskyttelse og af opdragelseshjemmenes pædagogik kunne de med god ret opleve som overfladisk. Kritikken stoppede da heller ikke.

De samvirkende Forældreforeninger splittedes i 1941, men arbejdet fortsattes i *Danmarks Forældreforening* og blandt en lille gruppe venstreorienterede omkring forfatterinden Ellen Hørup – de sidste startede deres eget blad *Forældrebladet*. Synspunkterne og kritikken var i 1940-erne stort set som i '30-erne: Man ønskede børnedomstole; man fandt at anstaltsopdragelsen var uheldig med alt for megen karakter af straf, for lidt frihed og integration i samfundet, for meget pligtarbejde og kristendom. Man ønskede flere forebyggende institutioner og var meget opmærksom på forsorgens sociale slagside.

Skønt betænkningen i 1941 stort set havde afvist den offentlige kritik af forsorgen, følte mange børnesagsarbejdere stor bitterhed mod hele kritikudvalgets projekt. Det kan navnlig ses i det nystartede blad *Børnesagsarbejderen*, hvis formål bl.a. skulle være at hjælpe og støtte kolleger, der var »blevet angrebet af uansvarlige Kredse« (1941, s. 9-10). I bladets særlige koleriske stil blev der raset i artikel efter artikel mod kritikkommissionen med dens »Tilsyn, Tilsyn, Tilsyn« og »russiske Kommissærer« (1942, 53-55) og mod »en Del af Pressen og de saakaldte Forældreforeninger« (1941, 89-90).

Børnesagsarbejderne følte undersøgelserne som et angreb på deres selvstændighed og ansvar. De skulle kigges i kortene og kontrolleres; man havde taget uansvarlige kritikere alvorligt og dermed sat institutionerne på anklagebænken for ikke at være deres opgave voksen; det var ikke alene rystende – det brød også den ro og det sammenhold, der havde været i forsorgen fra top til bund igennem årtier.

²⁷ Kgl. dansk Hof- og Statskalender. Statshaandbog for Kongeriget Danmark. 1943-46. Udg. af G. Bardenfleth m.fl.

Andre medarbejdere måtte dog give forstander Magnus Knudsen ret, når han skrev, at »det er den berygtede Kommission, der kan tiltage sig Æren af, at der er skabt Røre i Andedammen, og trods alle Fejlgreb har den haft Held til at pege paa en Del Forhold som kunne være anderledes... den har skabt Ørenlyd opadtil... »(Bsa., '42, 125). Med den offentlige kritik som rambuk havde kritikudvalget kunnet fremføre de krav om en forbedret økonomi, som havde presset sig på i børnesagskredse med stigende styrke i '30-erne, men som politikerne havde afvist og konstant nedprioriteret.

Det var en følge af kritikudvalgets arbejde, at børnesagsarbejderne nu måtte regne med og indstille sig på offentlig debat – en stor omvæltning, når man knap nok havde haft en pædagogisk diskussion internt i 20 år. Man måtte opgive at ignorere kritik og genoplive sine pædagogiske principper. Initiativet til det nye standstidsskrift *Børnesagsarbejderen* var netop udtryk for denne skærpelse af debatten: Her fik de mest stridbare af børnesagsarbejdernes traditionsbundne majoritet luft for deres almindelige harme, men også formuleret deres modsvar i grundlæggende diskussioner af menneskesyn og opdragelse (f.eks. '42, 50-51, 66-67, 77-78).

Frem i offentligheden

Den landsdækkende presse havde i adskillige årtier ikke interesseret sig synderligt for børneforsorgen. I slutningen af 1940-erne skulle det imidlertid ændre sig. Den første mere omfattende debat gav redaktøren af *Forældrebladet* Ellen Hørup anledning til den 24. nov. 1947 med en kronik i *Politiken* om »svømmmercirkulæret«. Iflg. et cirkulære fra 1937 var det tilladt at straffe børn, der ikke kunne ligge tør om natten – dog først efter en lægeundersøgelse af barnet, og kun hvis man mente, at straffen kunne afhjælpe problemet. Overinspektør Oluf Skjerbæk måtte rykke sine institutioner til undsætning i diskussionen, der fulgte. Men cirkulæret var blevet svært at forsvare, og overinspektøren understregede da også, at han anbefalede at undlade straf (*Politiken*, 26/11). I 1949 havde en film om Peter Sabroe premiere, og den blev anmeldt i *Forældrebladet* af Ellen Hørup. Hun brugte anmeldelsen til en kritik af forsorgen: Man hersede stadigvæk med riset i den ene hånd og biblen i den anden – godt understøttet af overinspektøren selv. Anmeldelsen gave anledning til en del omtale i den københavnske dagspresse. *Aftenbladet* skrev: »Fru Hørups angreb er stemt i en Tone, som har været uhørt i en Menneskealder« (19/5). *Socialdemokraten* fandt anklagerne så voldsomme, at sagen burde undersøges, og iøvrigt mente man, at pryglestraffen burde afskaffes (20/5). *Information* to sagen op i en hel artikelserie (21, 23, 26, 28/5), bl.a.

med et stort interview med Skjerbæk. Han afviste Hørups kritik; idag slog man kun sjældent på hjemmene, mente han og håbede, at legemlig revselse en dag kunne afskaffes; en nylig drøftelse havde dog vist, at der ikke aktuelt var tilslutning hertil (23%). Information og København offentliggjorde hustugtrelementet fra 1937, sidstnævnte med kommentaren: »Dette er ikke Skæmt, det er ramme Alvor.« (23/5).

Uheldigvis for forsorgen førtes samtidig i Århus en retssag om prygl og usædelighed på et børnehjem. Det kom her for dagen, at man ikke altid kunne regne med, hvad der stod at læse i hustugtbogen, hvor alle straffe skulle noteres – den førtes ikke nødvendigvis med den største nidkærhed. Sagen stillede Skjerbæks nylige udtalelser i et noget dubiøst skær, og i en stærkt kritisk artikel i Information krævedes reform af forsorgen (28/5).

Hermed var uroen kommet godt i gang. I dec. samme år satte Politiken en medarbejder til at undersøge forholdene på drengehjemmet Sdr. Højrup. Det førte omkring jul 1949 til et par artikler med store overskrifter og efterfølgende dommerundersøgelse af stedets forhold – og nye debatter. Nu bidrog også folk »indefra« med kritik: Et medlem af Esbjerg børneværn, Svend Hansen, havde en længere polemik med Skjerbæk i Information i slutningen af januar 1950, og 4 kredsværger (tilsynsførende med opdragelseshjemmene i Københavnsområdet) gav et helsidesinterview i *Land og Folk* (8/1-'59), hvor de beskrev hjemmenes opdragelsesmetoder som prægede af kristen syndsbevidsthed, urimeligt mange forbud, og intet børnene kunne kalde deres eget. Politiken betegnede i en leder forsorgen som »et system, der forlængst har overlevet sig selv.« (4/3-'50).

En enkelt avis tog opdragelseshjemmene i forsvar: Da undersøgelsen af Sdr. Højrup dreng hjem afsluttedes med, at dommeren påtalte en række forhold men kunne konkludere, at forstanderparret dog havde handlet forsvarligt, og at kritikken havde været sensationslysten, måtte *Berlingske Tidende* i en leder (16/7-1950) erklære sig helt enig. Den herskende ånd havde ikke været efter Politikens kogebog, og så tyede man til usaglighed, skrev lederen og fortsatte, at nok havde tonen på Sdr. Højrup været lidt stram, men forholdene havde ikke kunnet »være anderledes i et smaatkørende Hjem med utilstrækkelig Plads og utilstrækkeligt Personale«. Heller ikke *Berlingske Tidende* fandt således betingelserne ideelle.

Presseomtalen er et eksempel på, hvordan et synspunkt ret pludselig kan vinde gehør, når »tiden er moden«. Når Socialdemokraten og Aftenbladet undres over Ellen Hørups skarpe tone, skyldes det jo ikke, at hun nu for en gangs skyld har skruet bissen på; hun skrev i sin sædvanlige polemiske stil, som hun havde gjort det i Forældrebladet i adskillige år. Da hun kunne knytte an til en film om folkehelten Peter Sabroe, fik

hendes meninger bredere interesse. Men hele pressedebatten viser først og fremmest, at en ny pædagogisk holdning havde vundet fodfæste i bredere dele af offentligheden. Hustugtrelementet og »sengevædercirkulæret« var kun godt 10 år gamle, men det er slående, at de nu omkring 1950 i dele af offentligheden virkede helt forældede – som reminiscenser fra en fjern og uhyggelig fortid.

Børneforsorgens omdømme var langt fra godt efter den megen presseomtale omkring 1950, og det var stærkt medvirkende til opbrud både indadtil og udadtil de følgende år. Indenfor forsorgen var der slået kraftige revner i standssammenholdet og – loyaliteten. Det blev tydeligt, da socialminister Strøm (S) som reaktion på Sdr. Højrup-affæren nedsatte en kommission, der skulle undersøge hjemmenes opdragelsesmetoder og reformere hustugtcirkulæret. Blandt børnesagsarbejderne følte man ikke noget som helst behov for en sådan reform, det fremgik tydeligt af debatten, mens kommissionsarbejdet stod på. Men en gruppe forstandere, ti ialt, udarbejdede sammen med sociallæge H. Kjems, børnepyskiater Margrete Lomholt og forstanderinde for Århus børnehaveseminarium Marie Benedicte Gregersen et opråb, som advarede mod straf i opdragelsen og plæderede for mere uddannet personale på hjemmene. Opråbet blev motiveret med, at man ikke følte sig sikker på, at den siddende kommission ville tilgodese de moderne pædagogiske tanker.²⁸

Det var helt uhørt, at en gruppe forstandere trådte frem offentligt med en kritik af deres kolleger; det var et mistillidsvotum både til de mennesker som sad i udvalget og den holdning og praksis, de repræsenterede. »En Judasgerning«, som forstander og redaktør Martin Iversen skrev i »Børnesagsarbejderen« (1950, s. 278). Det havde siden 1910'erne været en ubrydelig tradition, at børnesagsarbejdere holdt uenigheder inden døre, lige så vel som de var meget tilbageholdende med at formulere kritik af opdragelsesprincipper blandt *deres egne*; det hørte sammen med troen på det private og personlige opdragelsesarbejde. De fleste af opråbets underskrivere var i forvejen kendte som reformpædager eller i det mindste inspireret af de moderne ideer. Men de havde aldrig tidligere optrådt i formuleret opposition til standen i øvrigt.

Forstandernes opråb var et udslag af et ændret debatklima, som også rummer andre eksempler: De 4 kredsversgærs kritik i Land og Folk af pædagogikken indenfor forsorgen, som nævnt ovenfor; skarpere formulerede krav til de bevilgende myndigheder. Også ledende embedsmænd indenfor forsorgen kunne vise skepsis overfor deres egen etats

²⁸ »Børnesagsarbejderen« 1950, s. 239 (fortløbende paginering indenfor en årgang).

kompetence f.eks. overfor særlig vanskelige børn.²⁹ Polemik, såvel internt som udadtil mod offentligheden, sås kun sjældent i 1920-erne og '30-erne. Det var først som reaktion på den offentlige kritik fra 1940 og ikke mindst i slutningen af '40-erne, at der blev givet gradvist mere frit slag i de fagpolitiske debatter.

Initiativet til den mere åbne og skærpede diskussion var dog først og fremmest kommet udefra, fra de eksperter, der var blevet stadig talrigere omkring forsorgen. De to kvinder, der var medunderskrivere af forstanderopråbet, psykiateren Margrethe Lomholt og seminarieleder Marie Benedicte Gregersen, havde i begyndelsen af 1950, mens den store pressedebat var godt i gang, deltaget med kritiske synspunkter (Politiken 15/1 og 3/1). Det ubehagelige ved deres kritik var, som forstander Harald Hansen skrev, at det var folk, »der ikke kan afvises som udenforstående og derfor uden kendskab til de virkelige forhold.«³⁰

Men Gregersen og Lomholts indlæg var kun optakten til den gennemgående negative holdning, som skulle slå sammen om forsorgen fra en lang række af »de nye eksperter«. Læge ved Rigshospitalets børnepsykiatriske afdeling, J. Egsmose, gav en principiel kritik af hele institutionen i en radioudsendelse i 1952, hvor han beskyldte forsorgslovgivningen for dybest set stadig at bygge på en moraliserende og straffende indstilling. Udsendelsen fik megen omtale i f.eks. Børnesagens Tidende. Radioens redaktør af den sociale brevkasse Lena Vedel-Petersen skrev i 1954 en kronik i Politiken, som hævdede, at befolkningen ingen tillid havde til børneforsorgen, og en radioudsendelse kort tid efter, »Folkets røst om børneværnet«, gav i høj grad det samme indtryk. Kritikpunkterne var de samme: Samlebåndsoverdragelse, brevcensur, en tung dyne af kristendom, børnenes isolation på opdragelseshjemmene, hvor forældrene kun sjældent måtte besøge dem, og hvorfra de kunne være sikre på aldrig at få børnene tilbage.

Børnesagsarbejdernes svar på kritikken var defensivt, og det betød også større tilbøjelighed til samarbejde og dialog. Kontorchef i Socialministeriet Holger Horsten skrev som svar til Vedel-Petersen i tidsskriftet *Mentalhygiejne*, at manglende behandlingsmuligheder og uuddannet personale var erkendte problemer, som der også ville blive gjort noget ved.³¹ På det årlige marts kursus i 1952 havde børnesagsarbejderne som så ofte før afvist den offentlige omtale som stort set tendentiøs og usaglig. Men –

²⁹ Se f.eks. Direktør for Særfor sorgen Erik Leunings tale på børnesagens årlige Nyborg-møde, »Børnesagens Tidende« 1946, s. 291.

³⁰ »Børnesagsarbejderen« 1950, 151.

³¹ »Børnesagens Tidende« 1954, 133-137.

og det var en nyudvikling – man vedtog en resolution som udadtil gav en helt anden melding: Den nævnte »offentlighedens ret og pligt til med vågen interesse at følge børneforsorgen og påtale fejl og mangler« – men så måtte der også ordentlige arbejdsforhold til, og her krævede resolutionen reformer.³²

Politisk nødvendige reformer

I modsætning til børnesagsarbejderne og Overinspektionens embedsmænd med deres stærke forankring i forsorgens traditioner, var politikerne – først og fremmest socialdemokratiske ministre – mere følsomme overfor debatter i offentligheden. Det var arbejds- og socialminister Kjærbøl, der i 1941 nedsatte udvalget til at undersøge kritikken mod forsorgen – på trods af Overinspektionens anbefalinger til ministeren.³³ Det var socialdemokraten Johan Strøm, der umiddelbart efter den voldsomme pressedebat om opdragelseshjemmene, som kulminerede med sagen om Sdr. Højrup, i jan. 1950 fik nedsat en kommission, der skulle undersøge retningslinjerne for opdragelsesarbejdet på hjemmene og overveje ændringer i hustugtreglementet.

Nedsættelsen af udvalget, der skulle behandle hjemmenes »opdragelsesmæssige metoder«, var et signal om, at det politisk var nødvendigt med en modernisering af opdragelsen på hjemmene, hvis forsorgen skulle bevare eller rettere genoprette sin anseelse. Dette pres for en modernisering krævede i første række en pædagogisering af opdragelsen. Det betød, at behandlingen af børnene i langt højere grad fremover måtte grunde sig på videnskabelige indsigter i barnets psyke og ikke på opdragerens personligt prægede, kristne kaldsetik. Det betød, at staten måtte udarbejde fastere retningslinjer og føre mere kontrol med opdragelsen på hjemmene. Og det betød samtidig, at personalet måtte sikres en uddannelse for at kunne leve op til disse krav. Det var da også en pædagogisk reform og kort efter en uddannelsesreform, der først blev sat på programmet i '50-erne.

Det forslag til nye »opdragelsesmæssige metoder«³⁴, der skulle afløse de gamle regler om »hustugt«, begrænsede sig ikke til at fastsætte maksimumstraffe. Betænkningen brugte en del plads på at beskrive principper for opdragelsen: Den forstående, årsagsøgende pædagogik.

Tilbage fra århundredeskiftet havde standens bedste mænd (de mange

³² »Børnesagens Tidende«, 1954, s. 94.

³³ Overinspektionens arkiv, Rigsarkivet. Journal nr. 6791.

³⁴ Betænkning vedr. opdragelsesmæssige metoder i opdragelseshjem. 1952.

kvindelige børnesagsarbejdere formulerede sig næsten aldrig offentligt) talt for en forstående holdning til børnene. Men praksis havde som oftest udviklet sig til en væsentlig mere restriktiv og dømmende opdragelse. I det almindelige opdragelsesarbejde og også i de faglige drøftelser, man havde haft i årtierne efter pionertiden omkring århundredeskiftet, blev straf ikke opfattet som noget odøst, men som en legitim reaktion overfor et uartigt barn. Man tog et barns adfærd for pålydende; dets handlinger afspejlede, at det gode og det onde, viljen og drifterne, altid kæmper om magten over dets sind. Det var opdragerens opgave at hæmme det onde og fremme det gode ved straf og belønning.³⁵

Den moderne psykologi nåede til et ganske andet resultat, fordi den gik ud fra, at et barns handlinger skulle fortolkes og forstås ud fra dets psykiske konstitution. Barnets handlinger kunne være præget af tidlige psykiske skader, som måtte diagnosticeres, før de kunne behandles. Behandlingen kunne være pædagogisk eller terapeutisk, men i begge tilfælde blev fysisk straf anset for skadelig for barnet, en hæmning af naturlige udladninger. Tilbøjeligheden til at parallellisere med sygdom var meget fremherskende blandt '50-ernes moderne psykologiske behandlere og pædagoger. Børnepsykiateren Ernst Gjørup formulerede som sit ønske, at børnene under forsorg »udfra et socialmedicinsk synspunkt blev betragtet som syge... mange trænger i hvert fald til behandling.«³⁶

Skønt det nye cirkulære om opdragelsesmæssige metoder ikke gik så langt, som et moderne behandlersynspunkt kunne ønske, var det et stort skridt i den retning. Det afskaffede ikke straf, men begrænsede legemsstraf, ville helt forbyde brug af spanskrør og omlægge »korrektionerne« (som det nu skulle hedde) til andre former, som »fratagelse af begunstigelser« og betænkningssrum. Med den tyske kulturhistoriker Norbert Elias kunne man sige, at den nye opdragelsesvejledning trådte et skridt op ad civilisationsstigen, hvor reaktionsmønstrene får stadigt mere disciplinerede udtryk og den fysiske vold gradvist begrænses. Den nye vejledning betød en inderliggørelse af strafformerne, som skulle rette sig mod skyldnerens psyke, ikke hans/hendes krop. Vejledningen understregede, at brug af betænkningssrum og fratagelse af begunstigelser skulle ledsages af samtale med eleven. Dette skulle fremme muligheden for at påvirke den uefterrettelige til refleksion. Legemstraffen har ikke denne tilstræbt intellektualiserende påvirkning men rammer med smerte og ydmygelse.

Det nye opdragelsescirkulære blev ikke modtaget med begejstring af

³⁵ Se f.eks. »Børnesagsarbejderen« 1949, s. 100-101.

³⁶ »Børnesagens Tidende«, 1952, s. 343.

børnesagsarbejderne. Ingen ville længere stille sig op offentligt og forsvare fysisk straf som opdragelsesmiddel – men den kunne ikke undværes, det var man enige om. Man var også utilfreds med hele ånden i cirkulæret; en kendt forstander, Peter Olsen fra Bøggildgaard fandt ikke, der blev givet plads til den personligt prægede opdragelse, han ønskede »friere hænder« end cirkulæret gav, for som han sagde, de unge er ikke syge men »groft uartige«.³⁷ Men denne traditionelle holdning havde endegyldigt tabt terræn. Cirkulæret blev gennemført i 1953, og hermed knæsatte man nogle opdragelsesprincipper, som blev oplevet som en spændetrøje af størsteparten af opdragelseshjemmenes personale. Ikke kun p.g.a. den traditionelle holdning til straf, men lige så vel p.g.a. manglen på positive alternativer.

Skulle opdragelsen klares uden klø måtte andre midler stilles til rådighed. En mindre straffende fremfærd kræver, for ikke at ende i kaos, mere personale eller i det mindste bedre muligheder for at motivere børnene positivt. Det var den erkendelse, der – udover traditioner og bekvemmelighed – lå bag børnesagsarbejdernes modvilje mod at lægge spanskrøret på hylden. Den sparsommelige økonomi, opdragelseshjemmene altid havde måttet holde, havde forhindret, at man havde udviklet de positive opdragelsesmetoder.

Inkonsekvensen i den statslige politik blev påpeget bl.a. af forstander Agner Olsen, der mente, at der var lagt for mange begrænsninger i opdragelsen med den nye betænkning samtidig med, at der var en for ringe udvikling i de positive midler som hobbyrum, gymnastiksale m.v.³⁸

Men omlægningen fra klø til andre opdragelsesmetoder var det første klare tegn på en mindre tvangspræget socialisering og en begyndende ændring af hele opdragelsens indhold. Arbejdet havde været midlet par excellence til at sikre »de værdier, der dækkes af ordene orden, religion, samvittighedsfuldhed, pligtopfyldelse, sparsommelighed o.s.v.«, som en forstander gjorde de traditionelle dyder op i 1951.³⁹ Med samfundets almindelige velstandsstigning fik arbejdet en ændret betydning, og den gængse underklassedisciplinering af børneværnsbørn virkede ikke længere rimelig. Den ydre afretning med meget arbejde, lydighed og stram, regelbundet kollektivitet, som havde været karakteristisk for børnehjem-socialiseringen kunne nu så småt afløses af en mere middelklassepræget livsstil. Pligtarbejdet blev da også begrænset til max. 2 timer dagligt i den nye opdragelsesvejledning – ikke revolutionerende men alligevel en klar

³⁷ »Børnesagens Tidende«, 1952, s. 210.

³⁸ »Børnesagens Tidende«, 1954, s. 390-91.

³⁹ »Børnesagsarbejderen«, 1951, s. 305.

påpegning af, at børnene skulle sikres fritid. Fritiden var dog i en årrække et stort problem for mange hjem, som hverken havde den nødvendige plads endsige idé om, hvad man skulle stille op med børnene, hvis de ikke arbejdede.⁴⁰

Kort før det nye opdragelsescirkulære havde hjemmene fået forbedret deres økonomi,⁴¹ men først i løbet af de næste tiår kom de nødvendige større ombygninger, der gav børnene værelser i stedet for sovesale, fritidsarealer, indendørs opholdsrum o.lign.

De nye pædagogiske retningslinjer fordrede uddannet personale, hvis medarbejdernes kompetence skulle udgå fra et kendskab til moderne, videnskabelige teorier om psykologi, psykiatri og pædagogik. Uddannelse havde man talt om blandt børnesagsarbejderne i årevis, men der havde aldrig været nogen helhjertet støtte til ideen. Det var der heller ikke i 1950-erne,⁴² men nu kom kravet om uddannelse udefra og oppefra: Forsorgens centrale ledelse betragtede uddannelsen som en del af opbyggelsen af et nyt grundlag for børneforsorgen. Der blev oprettet en statslig uddannelse af børnesagsarbejdere i 1952,⁴³ og studietiden blev udvidet til det dobbelte i 1955.

Demokratisering og nye kontrolmuligheder

Den nye grundlov fra 1953 betød en generelt øget retsbeskyttelse for borgerne. Nu skulle alle administrative frihedsberøvelser kunne prøves ved domstolene; således også et barns fjernelse fra hjemmet.

En stort set samlet børneforsorg var imod denne reform. Argumenterne var de samme, som man havde brugt, da forældreforeningerne krævede retsbeskyttelse, at børneværnsudvalgene hermed kunne risikere at skulle stå offentligt frem med sagsbehandlingen, bryde tavshedspligten (d.v.s. lægge udsagn om barnet, sagsbehandling og beslutningsgrundlaget frem for forældre og jurister i retten), være på anklagebænken. Det satte spørgsmålstejn ved børneværnets kompetence, og dertil kom, at det måtte opfattes som en støtte til »den misvisende opfattelse, som næres af adskillige forældre og ved disses påvirkning også af adskillige unge under

⁴⁰ Inspektør i Overinspektionen Jørgen Torpes dagbog (i privatarkiv på Rigsarkivet) fra slutningen af '50-erne omtaler ofte dette fritidsproblem, se tillige »Børnesagens Tidende«, 1957 s. 27-28.

⁴¹ Ved en lov fra 1951, se note 8.

⁴² Se f.eks. udtalelser af formanden for Børnesagens Fællesråd pastor Harald Hald i »Børnesagens Tidende«, 1955 s. 284-85.

⁴³ Betænkning vedr. en særlig uddannelse af ledere og medarbejdere til opdragelseshjem. 1952 og Betænkning nr. 128 vedr. en særlig uddannelse af ledere og medarbejdere indenfor børneforsorgen. 1955.

forsorg, at de bliver »straffet« – en holdning, der kunne blive skæbnesvanger for det fremtidige syn på for sorgen, som overinspektør Skjerbæk formulerede det i Børnesagens Tidende i 1954 (s.385).

Domstolsprøvelsen blev bekæmpet med næb og klør, især af den centrale administrations ledende jurister. Diskussionen fortsatte i årevis, også efter at domstolsprøvelsen var blevet indført (ved midlertid lov af 11/6-1954), bl.a. i det udvalg, der skulle forberede en samlet revision af for sorgen med loven af 1958. Her kom for sorgens mangeårige, erfarne chefer til at stå overfor den opkommende, ny generation af jurister. For de gamle var institutionens legitimitet ensbetydende med dens fuldstændige uomtvistelighed overfor klienterne; den gamle garde var en del af en tradition, der tillagde staten absolut autoritet.

De yngre jurister opfattede legitimitetsproblemet helt anderledes; de så domstolsprøvelsen som velegnet »til i befolkningen af skabe tillid omkring børneforsorgens arbejde«. ⁴⁴ Den unge generation af embedsmænd – og kommende ledere – ønskede en modernisering af institutionen. Det betød indsættelse af ekspertassistance, d.v.s. psykiatere og socialrådgivere, i en række led samt uddannelse af hjemmenes personale. For sorgen skulle gøres til en amoraliseret, videnskabelig funderet, d.v.s. objektiviseret institution. Skjerbæks afløser, den nye chef for Overinspektionen fra 1955, Holger Horsten, var en ivrig fortaler for en sådan moderniseret for sorg, som det fremgår af hans bog »Børneforsorgen i Danmark« fra 1948.

Hvor børneværnets beslutning baserede sig på en moralsk afgørelse, d.v.s. ved en stillingtagen til et hjemms moralske kvaliteter, måtte afgørelsen være endelig og inappellabel – anderledes når den prætenderede objektivitet, så måtte den kunne stå for en prøve. Og det var det synspunkt, der sejrede, idet domstolsprøvelsen indførtes i den nye lov om børneforsorg af 1958 (§ 90, stk. 2) sammen med øgede muligheder for ekspertbistand.

En mindre autoritær, mere demokratisk indstilling til de forældre, som kom i kontakt med for sorgen kom tydeligt til udtryk i den nye børneforsorgslov af 1958. Børneværn og institutioner fik nu pligt til at samarbejde med forældrene til de børn, der blev fjernet (§ 130 og 134). Bl.a. fik forældrene mulighed for at indgå i forhandling om fjernelsens varighed. Det var et afgørende brud med det tidligere synspunkt, at barnet måtte fjernes »til det havde hjulpet«, og en hidtil uset erkendelse af forældrenes betydning for barnet – på trods af de problemer, der havde ført til fjnelsen. Man havde opgivet at opbygge et alternativt hjem for de

⁴⁴ Betænkning nr. 181 vedr. børneforsorgens administration 1. 1957, s.21.

fjernede børn, og man var gået bort fra en generel stempling af forældrene som uduelige opdragere. Man ønskede, at forsorgen skulle fremstå som et *tilbud* for problemfyldte familier, ikke som en tvangsforanstaltning.

Børneværnene kunne dog fortsat, hvis forældrene nægtede at samarbejde, tvangsjerne et barn på ubestemt tid. Der er ikke tvivl om, at myndighederne fortsat ønskede det instrument til sikring af den sociale kontrol, som børneforsorgen var; og de midler, som har stået til rådighed fra starten, blev da også bevaret med den nye forsorgslov i 1958. Hertil kom imidlertid en række nye instrumenter i løbet af efterkrigsårene: Psykiatriske og psykologiske eksperter blev efterhånden inddraget i forsorgens arbejde, og en række nye institutioner blev opbygget ved siden af forsorgen: Skolepsykologiske kontorer fra '30-erne, børnepsykiatriske klinikker fra '40-erne – for at nævne de vigtigste.

Sammenfatning

Skal man prøve samlet at vurdere, hvad der har sat gang i udviklingen og moderniseringen af forsorgen, er det tydeligt, at dynamikken er kommet udefra.

Den offentlige kritik har spillet en stor rolle, men indflydelsen og resultaterne har varieret, alt efter hvem der bar kritikken frem. Det er trist men uundgåeligt at måtte konstatere, at forældreforeningerne fik meget lidt ud af deres mangeårige arbejde for reformer (hermed være ikke sagt, at de ikke lokalt med rådgivning o.s.v. har kunnet være mange forældre til hjælp og støtte). Forældreforeningerne kunne ignoreres af forsorgen – og blev det. Foreningerne havde ingen slagkraft eller autoritet i ryggen. Tværtimod var de hæmmet af at ville repræsentere en gruppe borgere, der i den brede offentlighed og ikke mindst i statsapparatet moralsk var degraderede, netop fordi deres børn var i konflikt med børneværnet. Så længe der var konsensus bag denne vurdering af forældre til børneværnsbørn, kunne de ikke gøre krav på retsbeskyttelse eller behandling i ligeværdighed med andre borgere. Med deres krav om indsigt i sagsbehandlingen og prøvelse af en anden ligestillet instans antastede forældreforeningerne børneværnsinstitutionens moralske suverænitæt, og det ville være et brud med datidens sociale kontrolfunktion, der hvilede på en forestilling om myndighedernes uomtvistelige autoritet. Statsinstitutioner indbød ikke til forhandling med »afvigerfamilier«.

Da reformkravene for alvor slog igennem i offentligheden omkring 1950, var det nye grupper, der stod bag. Veluddannede eksperter, navnlig psykiatere og socialrådgiver, der så småt havde fået indpas og indblik i forsorgens arbejde, trådte offentligt frem med kritik af den traditionelle

pædagogik. De var ikke bundet af den ellers rodfæstede loyalitet mod for sorgen, da de havde andre idealer end børnesagsarbejderne – og deres vurderinger kunne ikke fejles af som inkompetente.

Men det, der gav fart til forandringerne, var, at en stor del af pressen, den politisk liberale og socialdemokratiske orienterede, nu støttede de mere moderne opdragelsestanker. På en række områder kunne der ikke mere siges at være konsensus bag for sorgen – og i videre forstand den sociale kontrols – indretning og indhold. Den traditionelle underklassesocialisering var ikke længere acceptabel i disse toneangivende kredse. Det skyldtes brede udviklinger i samfundet: stadigt voksende samfundsmæssige ressourcer og politiske krav om lighed. Som Henning Friis skrev i *Socialpolitik og samfundsudvikling* i 1958 (s.25), ville befolkningen ikke længere finde sig i at blive behandlet som et proletariat. Ikke engang børn fra arbejderklassens laveste lag ville man byde dette. Det kunne ikke forsvares i den velfærdsstat, som var under opbygning i '50-erne.

Da de mere gennemgribende reformer blev gennemført med domstolsprøvelse i 1954 og den nye for sorgslov af 1958, var det imidlertid ikke ekspertgrupper eller pressekritikken, der var de egentlige arkitekter bag. Det var i første række en ny generation af embedsmænd, der arbejdede for en objektivisering af hele for sorgen. Disse embedsmænd ønskede en videnskabeliggørelse af kontroltiltagene, og det betød en ny legitimering, som ikke baserede sig på en indiskutabel moralsk autoritet. Hermed blev demokratisering en mulighed, ja måske endda en politisk gevinst, som styrkede for sorgens nye image. Der er dog ikke tvivl om, at presse- og ekspertpression fra o. 1950 var en meget vigtig drivkraft bag reformprocessen; i 1958 var alle kritikkens kardinalpunkter faktisk blevet imødekommet i nye love, cirkulærer og uddannelsesinstitutioner.

For børnesagsarbejderne betød den offentlige kritik først og fremmest et pres udefra. Ideologisk var standen trængt på sine opdragelsesidealiser – som allerede var udhulet indefra – og ikke mindst følte man et pres på den daglige gerning. Man oplevede kravene fra for sorgens ledelse om uddannelse, ekspertinddragelse m.v. som mistillid; det skabte utilfredshed og ofte uløselige problemer med de faciliteter, man havde på opdragelseshjemmene. Kritikken bidrog dog også til, at børnesagsarbejderne skærpede deres egne faglige krav, og den gav nye muligheder for at skaffe lydhørhed hos de bevilgende myndigheder. Det satte gang i professionaliseringsprocessen, med uddannelse og mere regulerede arbejdsforhold, som børnesagsarbejderne selv delvis havde ønsket.

Processen betød dog for det store flertal af børnesagsarbejdere en lang periode med usikkerhed over de nye krav, med en følelse af at klientellet

blev stadig vanskeligere at have med at gøre⁴⁵ og at de midler, man havde til rådighed ikke slog til.

Det er svært, måske umuligt, at gøre op, hvorvidt børneforsorgens udvikling har betydet virkelige fremskridt for de familier, der kommer i konflikt med apparatet. Forældrene har fået mere indflydelse på forsorgens dispositioner vedr. deres børn; men samtidig kan objektiviseringen af behandlingen, hvor videnskabeligt begrundede beslutninger afløser de tidligere moralske, måske øge følelse af uigennemsigtighed og uomgængelighed hos de mennesker, der kommer i kontakt med forsorgen. Så længe hjælp og bistand til forældre og børn ydes af den samme instans, som har magt til at gribe ind i familien, er kontrol og pressionsmulighederne fra myndighederne i hvert fald ikke blevet mindre, og klienternes tillid til apparatet formentlig tilsvarende ikke blevet større.

Den mindre spartanske, autoritære og håndfaste behandling af børnene på hjemmene, som bl.a. kom til udtryk i 1950-ernes opdragelsesvejledninger, når man sammenligner med '30-ernes, virker som et klart fremskridt. På den anden side kan nedbrydningen af kaldsbevidstheden hos børnesagsarbejderne og den gradvise udvikling af en professionel behandlergruppe have givet børnene en mindre tryk og stabil hverdag på institutionen med stadigt skiftende personale, aftenhold, daghold, kanti-nemad og også en hurtigere udskiftning blandt børnene.

Hele det voksende undervisnings- og socialapparat har med stigende acceleration århundredet igennem vævet individet ind i et stadig tættere net af sociale kontrolfunktioner. Den amerikanske historiker David Rothmann har sagt i sin bog *Conscience and Convenience* (1980, s. 12), at den tydeligste udvikling indenfor den moderne børneforsorg har været, at staten konstant har udvidet sine muligheder for indgreb og foranstaltninger overfor vanskelige børn. I betænkningen, der lå til grund for den danske børnelov af 1905 talte man om »Statens Forpligtelse til at vaage over den opvoksende Slægts moralske Opdragelse«.⁴⁶ Sådanne formuleringer ville man ikke bruge i efterkrigstidens objektiviserede institutioner. Men det betyder ikke, at det er blevet mindre vigtigt for samfundet at have kontrol med afvigere: Kriminelle, psykisk skadede, tilpasningsvanskelige som man nu kalder tidligere tiders forbryderske, forsømte eller vanrøgtede børn og unge.

Efterhånden årtiers psykologiske institutionsforskning⁴⁷ har vist, at det

⁴⁵ De stadig vanskeligere børn omtales ofte i fagtidsskrifterne fra '50-erne, f.eks. »Børnesagens Tidende« 1954, s. 433.

⁴⁶ Betænkning fra Kommissionen ang. Statstilsyn med Børneopdragelsen. 1895, s. 5.

⁴⁷ Bennv Lihme og Kurt Palsvig: Effekten af behandling på børne- og ungdomshjem. SFI-publ. nr. 78, 1977.

formentlig kun er en lille gruppe børn, der faktisk bliver hjulpet af institutionsophold og -behandling. Begrebet social kontrol giver derfor både for ældre og nyere historie god mening til at fastholde, at forsorgsinstitutionerne i høj grad også er til for samfundets skyld, selvom dette hensyn forsvinder ud af kilderne i takt med den stadigt mere professionaliserede og videnskabeliggjorte debat om, hvordan man kan hjælpe klienterne.

De få forskere, der har analyseret udviklingen i den sociale kontrol i efterkrigstiden har fokuseret på tendensen til stadige udvidelser og forgreninger af statens beføjelser overfor individet.⁴⁸ Man har været mindre opmærksom på demokratiseringen af den sociale kontrol ved inddragelsen af forældre og pårørende i beslutningsprocesserne (i.e. mulighed for forhandling om en fjernelse, pligt til samarbejde mellem hjem og institution, ret til domstolsprøvelse, alternative behandlingsmuligheder m.v.). Det formidler et fortegnet helhedsbillede af en stat af orwellske dimensioner, når f.eks. Foucault-eleven Jaques Donzelot i sin bog *The Policing of Families* beskriver, hvad han kalder »the tutelary complex«: »linked together by an interpretative continuum that blamed nothing in particular and everything in general« (s. 149). For at få en afbalanceret beskrivelse af den sociale kontrol i den moderne velfærdsstat, er det nødvendigt at interessere sig for såvel forfinelsen og udvidelsen af kontrolinstrumenterne som for de demokratiserende udviklingstræk.

⁴⁸ Jfr. note 5. Se desuden John Muncie: *Youth and Crime in Postwar Britain*, London 1984, som gennemgår nyere kritisk ungdomsforskning. Endvidere f.eks. Jaques Donzelot: *The Policing of Families* (eng. udg. 1979) og David Inglebys og Andrew Sculls artikler i *Social Control and The State. Historical and Comparative Essays*. Ed. by Stanley Cohen and Andrew Scull. Oxford, 1983.

SUMMARY

*Control and Democracy:
Aspects of the History of Child Welfare Services in Denmark*

A number of crucial changes took place in Denmark's child welfare services from 1930 to 1960. In 1930 institutions were largely privately run, poorly financed, characteristically Christian in origin and spirit, authoritarian in attitude and staffed by persons who thought of their work as a vocation. By 1960 child welfare had developed in the direction of professionalism, democracy, pedagogy and objectivity.

Parallel developments can be seen in a number of other public institutions, such as the educational system and care for the retarded, all of which mark important steps in the development of the welfare state.

A major source of inspiration for my research has been found in Anglo-American studies, which stress the functions of social and educational institutions as instruments of societal control. This concept affirms that above and beyond the declared objective of aiding children and families in trouble, child welfare institutions basically serve larger society by protecting it against and controlling potentially disruptive individuals: criminals, loafers, amoral persons etc.

The present study shows that the function is maintained throughout the period, even though it is explicitly stated in the sources with decreasing frequency. It can also be demonstrated that in numerous areas the state expanded its jurisdiction and ability to take measures against children and families that failed to adjust to socially acceptable standards.

Control, however, is not only expanded, it is also modified. The rights of parents and children are given better protection, it becomes possible to negotiate with the authorities, there is an improvement in the opportunities for contact between parents and children who have been removed from their homes, etc. Thus a democratization of the child welfare services took place.

These developments, as the present study shows, did not take place without a struggle. For years parent organizations exerted constant pressure in an attempt to modernize child welfare services – largely without results. It was only when professional experts, psychiatrists, psychologists and others together with the press began to take an interest in the matter that politicians and officials were forced into allocating the necessary resources and changing legislation in the direction of modern child welfare services.

Translated by MICHAEL WOLFE